

BİR KENTİN KİMLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

İlhan TEKELİ(*)

I GİRİŞ

Türkiye'de yaşanmakta olan hızlı kentleşme ve onun paralelinde hızla gelişen yapılaşma sürecinden genel olarak yakınılmaktadır. Bu yakınma sadece geçekonu alanlarıyla sınırlı değildir. Belki de kentin imarlı kesimleri konusundaki yakınımlar daha yoğun ve daha az umud yüklü olmaktadır. Bu yakınımların üzerinde yoğunlaştığı noktalardan biri kentlerin kimliklerini yitirmesidir. İster Urfa'nın, ister Konya'nın, ister Ankara'nın yeni yapılan mahalleleri olsun bunlar benzer nitelikte çevreler oluşturuyor; birbirinden ayrılmıyorlar, bu kentlerin kişilikleri yok oluyor, kimlikleri kalmıyor denilmektedir.

Bu duygular ya da saptamalar beraberinde bazı arayışları da getirmektedir. Plancılar kentlere bir kimlik ya da kişiliğin nasıl kazandırılabilceğini sorguluyorlar, belediye başkanları kentlerine kişilik ya da kimlik kazandıracak projeler geliştirip uygulamak istiyorlar. Bu istekler ne kadar haklı duyarlılıklara dayansa da yapılanlar çoğu kez başarısız oluyor. Kimlik arayışı adına pek düşünmeden, ya kentin geçmişteki bir simgesini abartarak yapılan düzenlemeler, ya da aceleyle yaptırılan bir proje uygulaması çoğu kez, kentin kimliğinin zenginleşmesini değil tersine yozlaşması, sıradan hale gelmesi sonucunu doğuruyor. Bu arayışlarda karşımıza çıkan ilk sorun bir kentin kişiliğinden ve kimliğinden ne anlamamız gerektiğini netleştirmek oluyor. Böyle bir çabaya girdiğimizde bu konuda bir açıklığa sahip olmadığımız çoğu kez de kişilik ve kimlik sözlerini birbirine karıştırarak kullandığımızı fark ediyoruz.

Bu yazıda önce bu iki kavramın birbirlerine karşı konumları daha sonra da içerikleri netleştirilmeye çalışılacaktır. Bunun için iki yol tutulabilir. Yollardan biri kimlik ve kişilik terimlerinin temelde bir birey olarak insanı daha iyi anlamak için geliştiği olgusundan yola çıkmaktır. Önce bu kavramların psikoloji ve antropoloji gibi insanbilimi ya da insanın varlığına ilişkin felsefe alanlarında kullanılışına açıklık

(*) Orta Doğu Teknik Üniversitesi

deneyler geçirmesi kişilerin birbirini etkileyerek bu imgenin toplumsal olarak değişmesini sağlıyor. Bu yavaş ama devamlı bir süreç oluyor.

IV. KENTİN KİŞİLİĞİ VE KİMLİĞİNİN YAPILARI, DOĞAL ÇEVRESİ, VE KENTTE YER ALAN TÜM İNSAN ETKİNLİKLERİYLE BİRLİKTE BİR BÜTÜN OLARAK OLUŞMASI

Bir kentin kişiliği ve kimliğini sadece yapılarının mimari değerinde; doğal çevresinin özelliklerinde aramaya çalışmak doğru olmaz. Bu olumlu özellikler ancak içinde geçirilen yaşam deneyiyle tamamlanır, bir anlam, bir değer kazanır. İki yön birbirini bütünler.

Bu kentte yaşayan kişiler için, içinde yaşanan çevre, sadece içinde bazı etkinliklerin yapıldığı, yaşamaları için gerekli kazancın sağlandığı alanlar ise, orada yaşayanlar için bu tür araçsal niteliklerinin dışında bir anlamı yoksa orasının bir kimliğinden değil, ancak kimliksizliğinden söz edebiliriz. Kişiler bu yaşadıkları mekâna değerler yükledikleri, oraya bağlandıklarında bu değerler için bazı fedakârlıklarda bulunmaya başladıklarında orasının anlamlı bir kimliği bulunur.

Kuşkusuz bu bağlılıkların oluşmasında güzel tasarımlanmış bir mimari çevre, doğayla kurulan başarılı bir ilişki biçimi yardımcı olabilir. Ama çevrenin bu nitelikleri olmasa da içinde yer alan etkinliklerin çekiciliği, insanların birbirleriyle kurduğu ilişkilerin niteliği de o yere bir kimlik kazandırmaya yeterli olabilir.

Kentin kimliğinin toplumsal olarak üretildiğini, fiziki çevre ile içinde yer alan yaşam biçiminin bir bütün oluşturduğunu gördükten sonra, kentin değişik parçalarında bu ilişkilerin farklı bir biçimde oluşturabileceği üzerinde duralım. Kentin bir konut alanında, kent merkezinde, kentin sembolü haline gelen bir anıt yapısında, ya da kentte geçici nüfusa hizmet eden mahallelerde kimliği oluşturmakta çevre ile insan etkinliklerinin tamamlayıcılığı çok farklı nitelikler kazanabilir.

Bir kentin konut alanında; bu alanda yaşayanların birbirleriyle kurduğu ilişki biçimi ve tüm kentlilerin o konut alanına yükledikleri saygınlık sırası gibi nitelikler önem kazanırken, Eifel Kulesi ya da Paris'te yeni yapılan Tete de Defense'da olduğu gibi kentin sembolü haline gelen anıtlarda, oradaki yaşam deneyinden ve yakın çevresinde yaşayanların yapıyla ilişkilerinden çok bu yapı üzerinde yaratılan söylem kurulan efsane önem kazanır. Kentteki gelip geçici nüfusa hizmet eden Liman arkası mahallelerinde ise kimliği yaratan, burada yaşayanların birbirleriyle kurduğu ilişkiler değil buraya gelenlere sağladığı illüzyon ya da aldatışlar olacaktır.

Kentin kimliği bu değişik kesimlerinin sağladığı imgeler mozayığına göre kurulur. Mozayığın her parçasının oluşmasına insan etkinliklerinin katkısı farklı düzeye, yoğunlukta ve nitelikte bulunur.

V. KENTİN KİMLİĞİ BİR TASARIM YA DA PLANLAMA KONUSU OLABİLİR Mİ?

Bir kentin kimliğinin oluşumunun bir tarihsel olgu olduğu zaman içinde oluştuğu ve değiştiği söylenebilir. Hatta yavaş büyüyen, çok hızlı değişme göstermeyen, uzun bir tarihsel geçmişi olan kentlerin zamanın değişik katmanlarının st üste birikmesiyle oluşmuş bir kimliği olduğu ve bu kimliği oldukça iyi koruduğu söylenebilir. Ama bu koşullarda bile bu kimliklerin geçmişin bir tekrarı olduğunu düşünmemek gerekir. Sürekli değişme halinde olan toplum ve insan ilişkileri bu kimliğin sürekli olarak yeniden tanımlanmasını ya da üretilmesini gerektirir. Her dönemde toplumun oluşturduğu bu tanımlamalar geçmişten ögeler, geçmişteki ögelerin yeniden yorumlanmalarını ve tamamen yeni ögeleri içerir.

Bu oluşumun ve sürekli yeniden tanımlamanın ne kadar denetlenebileceği dolayısıyla bir planlama ve tasarım konusu olabileceği sorulması gereken ilk sorudur. Bu konuda iki u tutum olabilir. Bunlardan birisi kimliğin bir oluşum olduğu ve hiçbir biçimde denetlenemeyeceği kanısından kaynaklanır. Böyle bir bakış açısı altında tek tek bireylerin ve tasarımcıların yapabilecekleri var olan çevrenin verileri içinde kendilerine göre en iyi yapıyı yaparak en iyi yaşam biçimini gerçekleştirerek ortaya çıkacak olan kent kimliğine katkıda bulunmak ve sonuçlarına razı olmaktır. İkinci uçtaki tutum ise yaşanan fiziki çevrenin tasarımı ile bu kimliğin oluşturulabileceğine inançtır. Bir kişinin, kentin kimliği sorununa bakış açısının, bu iki u arasında nerede durduğu, denetlediğini varsayığı kararların neler olduğuna bağlı olacağı söylenebilir. Eğer bu kişi yalnız kendi kararını denetleyebiliyorsa eğilimi birinci türde olacaktır. Bu kişinin denetlediği karar miktarı arttıkça ikinci tre doğru yaklaşacağı söylenebilir.

Sanırım ki kent yönetimleri açısından gerçekçi tutumun bu ikisi arasında bir yerde olacağı söylenebilir. Eğer bir kent yönetimi kentinin imgesinin, kimliğinin yeterince oluşmadığı kanısını taşıyorsa bunun oluşumunu kendi haline bırakamaz. Bunun oluşumuna katkıda bulunmak durumundadır. Bu katkının biçimi ne olmalıdır? Bu konudaki katkının seçmeci, doğru programlanmış, iyi tasarlanmış, kimliğin fiziki ögeleri dışındaki ögelerine de aynı önemi veren bir katkı olması doğru mudur?

Eğer bu özet ifadeyi biraz açarsak, kent yönetimlerinin kaynakları sınırlı olduğu için çok büyük yapım operasyonlarını tamamiyle kendilerinin gerçekleştirmesi beklenemez, daha çok bu kimliğin oluşmasına başlatıcı katkılar yapabilecek kritik noktalarda seçmeci müdahalelerde bulunması beklenir. Bunun beklenen etkiyi yaratabilmesi için iyi programlanmış ve tasarımılanmış olması gerekir. Kentin kimliğinin yalnız fiziki çevreden doğmadığı, insan etkinliklerinin ve yaşam biçiminin buna katkısı olduğu kabul edildiğinden burada beklenen yaşam biçiminin oluşmasında, eğer gerekirse bunun efsanesinin kurulmasında da rol alması beklenir.

VI. BİR KENTİN KİMLİĞİ HANGİ ÖGELERLE TANIMLANABİLİR

Buraya kadar yazdıklarımız daha çok bir kentin kimliği kavramının açıklanmasına dönük oldu. Ama bu kavramın somut bir kent örneğinde içeriğinin nasıl oluşturulabileceği üzerinde durmadık.

Bu konuyu düşünebilmenin en iyi yolu bir kimsenin bir kenti öbürüne nasıl anlattığına bakmaktır. Bu anlatım bir kent bilimcinin kenti nesnel ve işlevsel betimlemesinin ötesinde sıfatlarla, tamlamalarla yüklü olacaktır. Bu sıfatlar, tamlamalar kentin kişiliğinin ve kimliğinin öğeleri olarak alınabilir. Ama bu sıfatlar ve tamlamalar doğal olarak niteledikleri isimlerle birlikte bir anlam kazanacaktır.

Örneğin Antalya bir turizm kenti ya da İzmir ticaret kenti dediğimizde onların işlevlerini belirtmiş oluyoruz. Kuşkusuz bu bize kent üzerinde bir bilgi veriyor ama var olan kişiliğini ya da idealleştirilen kimliğini bize vermiyor. İzmir için canlı ve uluslararası bir ticaret kentidir dediğimiz zaman bu işlevin özelliklerini belirterek kişiliğini daha çok belirlemiş oluyoruz. Ama İzmir'in gavur İzmir olduğunu söylediğimiz zaman ona toplumun özet halinde yakıştırdığı kimliği vermiş oluyoruz.

Bundan bu kentin batı yaşantı kalıplarına açıklığını anlıyoruz. Kentli nüfusun bağınaz tutumları benimsemediği hakkında, yeniliğe değişmeye açıklığı hakkında bilgiler ediniyoruz.

Her ne kadar Gavur İzmir örneği bir kimlik tanımlamasını göstermek bakımından ilginç ise de, kentlerine kimlik kazandırmak isteyen belediye başkanları ya da plancılar ve tasarımcılar için yol göstermekten uzak olacaktır. Bu uzun süredeki gelişmelerin kendiliğinden ortaya çıkardığı bir yakıştırma değildir. Bu yazının bir önceki bölümünde kentte olumlu sıfatları eklemek için seçmeci bir yaklaşımın önerildiği düşünülürse pratikte kimliğin içeriğini kentin işlevlerine eklenen olumlu sıfatlar düzeyinde tutmak daha gerçekçi bir tutum

olabilir. Bundan sonra daha kapsamlı bir kimlik ifadesini halk arasında ortaya çıkması beklenebilir. Bir baka daha bütüncü ama daha az gerçekçi tutum ise eklenen bu olumlu sıfatların bir iç bütünlüğü olmasına çalışmak, bu olumlulukları bir özet kimliğin parçaları halinde tüm olarak tasarlamaktır.

Kimliğin içeriğinin buradaki tanımlama biçiminin bazı özelliklerine dikkati çekmekte yarar vardır. Bu tanımlama biçimi bize oluşumuna müdahale edilebilen parça parça gerçekleşmesine katkıda bulunabilen, değişmeye olumlu yönde geliştirilmeye açık bir kimlik anlayışı getirmektedir. Kuşkusuz böyle bir kimlik tanımı, nasıl ulaşılabileceği bilinmeyen, yüksek derecede kültürel olarak belirlendiği varsayılan değişmez bir öz olmaktan çıkarıldığı için planlama açısından çok uygundur.

Bu tanımlama planlama pratiğine uygunluğu gibi bir üstünlüğe sahipse de tamamen iradeye bağlı olmak gibi yanlış anlamalara da yol açmasını önlemek gerekir. Buradaki tanımlamada yapılmak istenen kentin kimliği kavramına içinde planlarının rolünün de bulunduğu bir tarihsellik kazandırmaya çalışmaktır. Bu tarihsellik içinde kentlerin kimlikleri tarihten, günümüzden, uluslararası ilişkilerden gelen referanslarla sürekli olarak yeniden üretilecektir.

VII. BİR KENTİN KİMLİĞİNİN ÖGELERİ KENTSEL FORMLARLA NASIL İLİŞKİLENDİRİLEBİLİR?

Burada kimliğin öğelerini değişik sıfatlara, tamlamalara öznel ve soyut kavramlara dayandırdık. Bunların belli formlara ve düzenlere karşılık geleceği bu kavramlarla formlar arasında birebir tekabül olduğunu söylemek doğru değildir. Genellikle bir formla birden fazla soyut kavram arasında ilişki kurulduğu gibi bir soyut kavramla birden fazla form arasında da ilişki kurulabilir..

Bu nedenle kimlik ile fiziki düzenlemeler arasındaki ilişkiyi oldukça esnek yeni tasarımlara açık olarak kurmak gerekir. Böyle bir ilişki nasıl kurulabilir? Bu ilişkiye açıklık kazandırabilmek için bu yazıda anlam analizi yolu seçilecektir.

Bu anlam alanını özgün kelimesinden başlayarak oluşturmaya çalışalım. Başka yerde bulunmayan özgün bir formun ya da yerleşme düzeninin bir kimlik oluşturmak için yardımcı olacağı söylenebilir. Ama tek başına özgünlük bir kimlik için yeterli olmayacağı gibi özgün olmayan formların kimliklerinden de söz edilebilir. Örneğin bugün Göynük ve Safranbolu'nun bir kimliğinden söz ediyoruz. Bu kimlik ayrılıklardan çok benzerliklerden doğuyor. Acaba bu iki kentin bugünkü kimliği döneminin başka kentlerdeki benzer yapılarının ortadan

kalkması ve bir dönemi temsil eden az sayıdaki örnekler olarak kalmasından mı doğmaktadır? Yoksa yapıldıkları dönemde de bir kimliğe sahipler miydi? Kanımca söz konusu örnekler için ikinci yanıt doğrudur. Ama bu birinci yanıtın da doğru olacağı bazı örnekler bulunmasına engel değildir.

Bu fiziki mekânda dikkatleri çekmenin iki yolu vardır denilebilir. Birincisi **abartma** ikincisi **tanımlama**. Günümüz tasarımcıları daha çok özgünlüğü, abartarak dikkatleri topluyorlar ama ortaçağın tasarımcıları düzenli mekânın tanımlamaları ile düzensiz mekânın karşıthğından dikkatleri toplamakta yararlanıyorlardı.

Bu tartışma bizi **kimlik ile dikkati çeken ya da akılda kalanın** ilişkisinin ne olduğuna getiriyor. Kentin kimliğinin akılda kalan ve dikkati çeken olacağı söylenebilir. Ama galiba bunun tersi doğru değildir. Kentten her akılda kalan kimliğinin bir parçası olmayabilir. Bu farklılık iki nedene dayanarak açıklanabilir. Bunlardan birincisi kentsel kimliğin salt görsel ve fiziki olarak oluşmamasından öbürü ise kimliğe olumluluklar yüklenmesinden kaynaklanır.

Kimliğin olumlu ve akılda kalan özelliklerinin özgünlükle, abartma ile kurulabileceği gibi tanımlama ve düzen getirme ile de kurulabileceğini gördük. O halde **düzenle** kimlik arasındaki ilişkiler üzerinde de durmak gerekir. Tanımlanmış bir düzenin kimlik oluşmasına yardımcı olabileceği gibi, kimliksizliğin ifadesi olan tek düze sıkıcı bir düzen de olabilir.

Soğuk, nötr ve gayrişahsi bir çevre çoğu kez kimliksiz çevrelerin bir özelliği olarak görülmektedir. Şahsi, yüzyüze yakın ve sıcak ilişkiler bir çevrenin kimlik kazanmasına yardım edebilecektir. Ama unutulmaması gereken bir konu da kalabalık bir kentsel yaşamın sürdürülmesinin ancak gayri şahsi ilişkilerle olacağıdır. Kişiler kentte ancak böyle soluk alabileceklerdir.

Bir tasarımcı bir kentin kimliğinin oluşmasına yardımcı olacak bir tasarımı gerçekleştirirken, yani anlam alanı içinde açıklanmaya çalışılan değişik öğeler arasında dengeler oluştururken, genellikle o çevrede yaşayacakların gereksinmelerini, düşüncelerini bir zihinsel deneyle kendini onların yerine koyarak kavramaya çalışır. Bu sempati süreciyle tasarımcı farklı olanı benzer yaparak aşmaktadır. Tasarımcının düşüncesinde çevreye egemen olması, enerji kazanması ve duygusal olarak onu kuşatması için gereklidir. Ama aynı tasarımcının aynı zamanda bir insan yaşamının derinliklerine ulaşamayacağı bilincinden hareket etmesi gerekir. Tasarımcının algılaması aynı zamanda empatik olacaktır. Tasarımcı insanların bu farklılıklara karşın ötekilerle ilişki kurarak sosyalleşecek kişilerin çevresini

tasarlayacaktır. Empati uygar farklılıkların kentini yaratmanın aracı haline gelecektir. Uygur farklılıklar da kentin kimliğinin öğelerinden biri olma durumundadır.

VIII. SONUÇ YERİNE

Bu yazı kentlerin kimliği gibi Türkiye'de kent planlamasının gündemine yeni girmeye başlayan karmaşık ve oldukça müphem bir konuda herkesin bir bakışta kolayca uygulayabileceği bir el kitabı işlevi görmeyi düşünmüyor. Bu yazı sona ererken, belki de kentin kimliği konusunda çözümlediğinden daha çok yeni sorular ortaya çıkarıyor. Eğer bunu başarabiliyorsa, bu konuda düşünebilme yollarını açıyor ve amacını gerçekleştiriyor demektir.